

**DOUĂ ANCHETE DIALECTALE, ALR II ȘI ALRR–TRANSILVANIA,
REFLECTATE ÎN JURNALELE DE ANCHETĂ.
PRIVIRE COMPARATIVĂ (I)**

TWO DIALECTAL INQUIRIES, ALR II AND ALRR–TRANSYLVANIA,
REFLECTED BY THE SURVEY DIARIES. COMPARATIVE APPROACH (I)

DOI: [10.56177/AUA.PHILOLOGICA.1.26.2025.art.17](https://doi.org/10.56177/AUA.PHILOLOGICA.1.26.2025.art.17)

C.C. dr. ROZALIA COLCIAR

Academia Română

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca

Abstract: Our study will analyse, along the survey diaries, two dialectal inquiries conducted approximately forty years apart: Emil Petrovici inquiry, for the ALR II, in the interwar period, and Viorel Bidian inquiry, for the ALRR–Transylvania, in the 70s of the 20th century, in six localities in the Transylvanian area, common to the two inquiries: Ghețari (Alba), Feneș (Alba), Poiana Sibiului, Micăsasa (Sibiu), Dobra (Hunedoara) and Cimpa (Hunedoara). The comparative study takes into account aspects related to: the period of the investigation, the locality (geographical location and infrastructure, socio-economic data such as: the number of inhabitants and houses, the occupations of the inhabitants), the subject (gender, age, socio-professional status and language skills), as well as linguistic informations (the specific elements of the idiom in each locality). The two survey diaries represent testimonies-documents, with a subjective character, but also documents of authentic life that reflects a linguistic and historical-social reality in Transylvania of the 20th century, completing a rich dialectal material collected for two significant linguistic atlases of the Daco-Romanian dialects. The survey diaries express also the qualities and the skills of the two dialectologists, participants and observers of the communicative act in the field of the dialectal spoken Romanian language.

Keywords: dialectal inquiries; survey diaries; comparative approach; Transylvanian area; Romanian spoken language; testimonies-documents

1. Lucrarea de față se constituie într-o primă parte a unui studiu comparativ referitor la informațiile din două jurnale de anchetă care reflectă cercetările de teren pentru două anchete dialectale, efectuate la un interval de aproximativ patruzeci de ani. Avem în vedere șase localități comune celor două anchete, aparținând arealului transilvan: Ghețari (com. Gârda de Sus, jud. Alba), Feneș (jud. Alba), Poiana Sibiului (jud. Sibiu), Micăsasa (jud. Sibiu), Dobra (jud. Hunedoara) și Cimpa (jud. Hunedoara).

Cel dintâi jurnal, care datează din perioada interbelică, este jurnalul de anchetă al lui Emil Petrovici, care, asemenea lui Sever Pop, pentru *Atlasul lingvistic român I*, a redactat un jurnal de anchetă pentru *Atlasul lingvistic român II*, pe baza căruia a fost redactată, în anul 1988, sub coordonarea lui I. Mării,

Introducerea la ALR II¹, dar anunțată de E. Petrovici încă din 1940, în *Introducerea* la ALRM II/I, p. 8: „Indicații ample și amănunțite asupra chestionarului, informatorilor, localităților anchetate, transcrierii fonetice, felului anchetării și publicării materialului se vor da în volumul introductiv la ALR II”.

Cel de-al doilea jurnal de anchetă asupra căruia ne vom opri este cel al dialectologului clujean Viorel Bidian, unul dintre autorii *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Transilvania* (ALRR–Trans.), care, între anii 1968–1972, a cules material dialectal din centrul, vestul și sud-vestul Transilvaniei, în vederea redactării atlasului, parte integrantă din vastul proiect *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni* (NALR), derulat sub egida Academiei Române². Redactat după modelul jurnalului dialectal practicat de către cei doi anchetatori ai ALR, Sever Pop și Emil Petrovici, jurnalul de anchetă al lui Viorel Bidian este intitulat de autor *Note, impresii* și este atașat caietelor de anchetă³.

După cum s-a procedat și în cazul materialului lui E. Petrovici, pentru care paginile de jurnal și de note fonetice au fost incluse în *Introducerea* la ALR II (ALR II. *Introd.*), alături de răspunsurile la cele 60 de întrebări ce alcătuiesc partea introductivă a *Chestionarului* ALR II, și în cazul jurnalului lui V. Bidian, cea mai mare parte a informațiilor referitoare la localități și informatori sunt consemnate în volumul ALRR–Trans. *Date despre localități și informatori*, apărut în 1992, odată cu primul volum al ALRR–Trans.⁴, care valorifică și partea introductivă a *Chestionarului* NALR.

2. Dincolo de nota subiectivă, personală, specifică jurnalului (aspect confesiv, relatare la persoana I), este vorba despre *texte-document* sau *mărturie*, care stau sub semnul autenticității. Alături de datele lingvistice, care au constituit scopul anchetei dialectale, aceste informații transmise prin „vocile” anchetatorilor reprezintă încercarea de a realiza și de a lăsa posterității texte cu valoare de document, menite să surprindă cât mai obiectiv, la un interval de aproximativ patruzeci de ani (perioada interbelică și a doua jumătate a sec. al XX-lea), anumite realități lingvistice și istorico-sociale românești.

Cele două jurnale surprind diferite aspecte ale anchetei dialectale, precum: 1) poziția geografică a localității anchetate, infrastructura acesteia și, uneori, informații de ordin istoric referitoare la atestarea documentară a localității; 2) informații de natură sociologică: numărul de case din localitatea respectivă și aspectul lor, precum și numărul locuitorilor și ocupațiile acestora; 3) informații

¹ Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic roman II. Introdúcere*. Redactori: Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988.

² Trebuie menționat faptul că, pentru NALR, cu excepția jurnalului publicat în volumul alcătuit de Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române, 1997, p. 257–370, nu au mai fost publicate alte jurnale de anchetă de către dialectologii care au participat la culegerea materialului dialectal de pe teritoriul dacoromân.

³ Pentru o descriere mai detaliată a acestui jurnal de anchetă, vezi Rozalia Colciar, „*Note*” și „*impresii*”: din jurnalul de anchetă al dialectologului Viorel Bidian, în „Fonetică și Dialectologie”, anul XLIII, 2024, p. 217–236.

⁴ Din ALRR–Trans., au apărut, până în prezent, șase volume (între anii 1992–2025), la Editura Academiei Române, iar vol. VII, *Verbul*, ultimul din această serie, este în curs de finalizare.

despre subiectul care a furnizat material dialectal în cursul anchetei : aprecieri legate de sex, vârstă, statut socio-profesional și aptitudini lingvistice; 4) informații de natură lingvistică (particularități ale graiului local, compararea acestuia cu graiul din localitățile învecinate, dar și unele diferențieri de natură diastratică).

În ceea ce privește numerotarea cartografică a celor șase puncte de anchetă și perioada desfășurării celor două anchete, se pot constata următoarele:

	ALR II	ALRR–Trans.
Ghețari, Scărișoara (Alba)	95 (25–28 VII 1935, 21–31 VII 1937)	327 (10–13 X 1972)
Feneș (Alba)	102 (23–28 IX 1931, 21, 28 X 1932)	369 (3–5 X 1970)
Dobra (Hunedoara)	105 (30 XII 1931 – 6 I 1932)	402 (4–7 IX 1970)
Poiana Sibiului (Sibiu)	130 (25–31 VIII 1931)	407 (14–17 VI 1970)
Micăsasa (Sibiu)	141 (14–22 VII 1933)	377 (9–11 XII 1969)
Cimpa (Hunedoara)	833 (3–9 X 1931)	455 (19–22 III 1971)

Ținând cont de abundența informațiilor existente în cele două surse dialectale utilizate, vom urmări, în lucrarea de față, aspectele de ordin sociologic, economic și chiar etnografic referitoare la cele șase puncte comune celor două anchete, iar aspectele sociolingvistice vor fi tratate într-o lucrare separată.

2.1. Informații legate de atestarea documentară, poziția geografică a localității anchetate și de infrastructura acesteia

2.1.1. Trebuie menționat faptul că ancheta din Scărișoara (ALR II, 95), realizată de Emil Petrovici, a vizat două regiuni din vechiul areal al comunei Scărișoara: zona Ghețarului („cringul” Pășcești⁵), care a constituit și punctul de anchetă al ALRR–Trans., și Valea de la Iarba Rea („cringurile” Lăzești, Morărești, Pleitești)⁶, descrise de anchetator ca așezate nu în aceste cătune de pe Valea Arieșului Mare și nici în cele de pe văile afluenților lui, ci prin poienile, adeseori foarte mici, risipite prin nesfârșitele păduri de „sâlhă” (molid) și de „brad” care acopăr dealurile și podișurile ce se ridică deasupra Văii Arieșului Mare până la altitudinea de 1300 m. (ALR II. Introd.: 44). [...] Așezările acestea moșești din văgăunile afluenților Arieșului Mare, de sub Biharea și Călineasa și din poienile de pe podișurile care se ridică deasupra acestor afluenți, nu sunt vechi. Tradiția

⁵ Cu termenul „cringuri”, anchetatorul denumește cătunele „formate din 2-3 case, numele cringului fiind format din numele familiei care îl locuiește: cringul unde stă familia Pașca se cheamă Pășcești, unde stă familia Morcan, Morcânești etc.” (ALR II. Introducere, p. 44).

⁶ Despre ancheta dialectală efectuată de Emil Petrovici la Scărișoara, vezi și Gabriela-Violeta Adam, Veronica Ana Vlasin, *Anchetele dialectale din Țara Moșilor în perioada interbelică. Scărișoara (ALR II)*, în Rozalia Colciar, Adelina Emilia Mihali (eds), *In honorem Magistri Dumitru Loșonți – 80*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022, p. 59–77.

despre urcarea recentă a moșilor în cătunele Scărișoarei mi-au repetat-o adeseori informatorii (ibidem: 45)⁷.

Localitatea Ghețar (ALRR–Trans., 327; în ALRR–Trans. *Date*: 106 e notată cu numele Ghețari), anchetată de Viorel Bidian (care, în jurnal, nu oferă o descriere suplimentară din acest punct de vedere față de răspunsurile din partea introductivă a chestionarului), este prezentată, în ALRR–Trans. *Date*: 106, astfel: *Localitate mică, de munte, situată la circa 35 de km spre nord-vest de orașul Câmpeni, satul Ghețari este așezat lângă ceea ce turiștii mai cu seamă numesc „ghețarul de la Scărișoara”. [...] Satul, fiind așezat în bună parte pe un platou, nu are ape curgătoare. [...] Nu este atestat în documente mai vechi.*

2.1.2. Descrierea localității Feneș (orașul Zlatna, jud. Alba – pct. 102, 369), în cele două anchete, este următoarea: *Situată pe Valea Ampoiului, localitatea Feneș este atinsă de șoseaua națională și calea ferată și este întinsă (2 km) pe Valea Feneșului, care se varsă în Valea Ampoiului* (ALR II. *Introd.*: 55). În *Jurnal*, Emil Petrovici (cf. ALR II. *Introd.*: 59) mai consemnează, pentru perioada interbelică: *Comuna face impresia de sărăcie și neglijență. Ulițele sunt noroioase și pline de bolovani de piatră. Trebuie o întreagă echilibristică ca să înaintezi pe ele. Cu toate că e lângă șosea și aproape de calea ferată, satul are aspect foarte primitiv.*

În *Jurnalul* lui Viorel Bidian, se precizează succint: *Satul aparține de orașul Zlatna, din 1968, până atunci fiind centru de comună. Este localitate de munte, lungimea satului fiind apreciabilă (peste 5 km, se zice).*

2.1.3. Dacă, în *Introducerea* la ALR II: 61, se menționează doar că localitatea Dobra (jud. Hunedoara – pct. 105, 402) *este așezată pe Valea Mureșului*, în ALRR–Trans. *Date*: 187, este prezentată ca fiind *așezată pe malul stâng al Mureșului, la vreo 30 de km de orașul Deva, pe șoseaua națională ce duce spre Lugoj.*

2.1.4. Localitatea Poiana Sibiului (jud. Sibiu – 130, 407), descrisă în ALR II. *Introd.*: 67, ca *așezată pe promontoriile Munților Sibiului*, este înfățișată de Emil Petrovici, în *Jurnal* (cf. ALR II. *Introd.*: 71), mult mai amănunțit: *La Poiana, autobuzul urcă din greu. De sus, de la marginea satului, panorama e splendidă. Înălțimea e considerabilă. Se zice că ar fi peste 800 m, iar unele părți ale comunei ar fi și la 1000 m deasupra nivelului mării. E evident că românii au fost siliți să se așeze pe aceste locuri, deoarece în vale totul era al sașilor. Prin sat circulă legenda că românii au trăit retrași la munte, fiind goniți de popoarele barbare. Cu siguranță au auzit de la intelectuali.*

Satul ar fi fost întâi mai la o parte, în pădure. Pe urmă au venit în locul de azi. Centrul satului e la Vad, unde sașii își adapă vitele, într-o poiană. Astăzi pădurea a dispărut.

⁷ Fragmentele marcate cu caractere italice reproduc pasajele din cele două jurnale de anchetă, precum și din cele două volume introductive ale anchetelor, bazate și pe informația din jurnale.

Descrierea din ALRR–Trans. *Date*: 194 prezintă Poiana astfel: *localitate de munte, mare, cu aspect de orașel, situată la altitudinea de 800-900 de m, [...] se află la circa 25 de km sud-est de orașul Sebeș și la vreo 40 de km vest de Sibiu. Este atestată documentar pentru prima dată la 1532.*

2.1.5. Localitatea Micăsasa (jud. Sibiu – 141, 377) este *așezată pe Valea Târnavei* (ALR II. *Introd.*: 77), *pe malul drept al Târnavei Mari, la circa 20 de km sud-est de Blaj. Este atestată documentar de la 1267* (ALRR–Trans. *Date*: 161).

2.1.6. Ca și în cazul localității Scărișoara, și pentru zona Petrila, ancheta ALR II (833) a avut loc în „cătunele” Cimpa, Birăoni, Răscoala și Jieț (cf. ALR II. *Introd.*: 310), pe când ancheta pentru ALRR–Trans. s-a desfășurat doar în Cimpa, *sat de munte, care aparține de orașul Petrila, aflat la 1 km est de acesta și așezat pe cursul superior al Jiului de Est* (ALRR–Trans. *Date*: 243). Despre Cimpa, editorii *Introducerii* la ALR II (p. 316) precizează că, în perioada editării, respectiv în anul 1988, a fost contopită cu localitatea Birăoni. De asemenea, referitor la vechimea așezării, Emil Petrovici consemnează, în ALR II. *Introd.*: 315–316, că : *Subiectul IV, întrebare dacă sunt vechi așezările pe aici, a răspuns că nu pot fi vechi, deoarece despre cele mai multe cătunuri se știe încă de bătrâni când aveau numai câte o casă.*

2.2. Informații de natură sociologică: numărul de case din localitatea respectivă și aspectul lor, precum numărul locuitorilor și ocupațiile acestora

2.2.1. Aspectul așezărilor. Locuințele

a) În ancheta pentru ALR II, aspectul locuințelor din zona Scărișoara (jud. Alba) este descris astfel: *Din punct de vedere administrativ, e o comună; pentru călătorul care urcă valea strâmtă , adeseori de o frumusețe sălbatică, a Arieșului Mare, Scărișoara se arată ca un șirag de cătune neînsemnate, compuse din vreo 2-3 case. [...] De altfel, numele acestor cătune nu au viață prea lungă. Ele se mută împreună cu familiile care formează cringurile. Astfel, pe harta militară austriacă de pe la mijlocul secolului trecut [sec. XIX – n.n. R. C.], cringul Pășceștilor e arătat în altă parte, nu unde este astăzi. Făcând această observație într-un grup de moși, am primit răspunsul că Pășceștii s-au mutat de mult de unde erau înainte* (ALR II. *Introd.*: 44–45);

În ancheta pentru ALRR–Trans., care a urmărit doar localitatea Ghețar, din comuna Scărișoara, se precizează că *satul Ghețar are cam 70 de case, grupate câte 3-7 la un loc* (V. B., *Jurnal*), iar în ALRR–Trans. *Date*: 106, se completează: *Așezarea este formată din grupuri de câte 2-12 case numite Avrămești, După Deal, La Poșești, La Surești, Dogăii, Măhoști, Gălești, Hârdăbești și La Berheț, descriere în care se reflectă cu claritate, ca și în descrierea din ALR II, strânsa legătură dintre numelor de locuri și numele familiilor care locuiesc în zona respectivă de sat.*

b) Pentru descrierea localității Feneș (jud. Alba), în *Introducerea* la ALR II: 60, numărul locuințelor în perioada interbelică este precizat, în nota 1, ca fiind de 264 de

clădiri, conform RGPR 1930 – *Recensământul general al populației României (din 29 decembrie 1930)*, vol. IX: 20⁸.

În ancheta ALRR–Trans., derulată la aproximativ 40 de ani de prima, nu se precizează numărul locuințelor nici în *Jurnal*, nici în ALRR–Trans. *Date*, dar *Jurnalul* notează: *Aspectul satului nu ne face o impresie de prosperitate deosebită, dar nici de sărăcie, casele noi, frumoșele, fiind în număr destul de mare.*

c) Dobra (jud. Hunedoara) este prezentată, în ALR II. *Introd.*: 66, nota 1, ca având 449 de clădiri, conform RGPR 1930, vol. IX: 134, o *localitate în care există două hoteluri, se ține târg săptămânal și, anual, au loc patru târguri de țară. De asemenea, există percepătorat și a fost pretură* (p. 61).

În *Jurnalul* lui Viorel Bidian, se semnalează faptul că *localitatea e mare, a fost un timp reședință de plasă. Majoritatea caselor sunt frumoase, destul de mari, iar potrivit ALRR–Trans. Date: 187, Dobra este centru de comună, aici aflându-se sediul consiliului popular, școală de 10 ani, dispensar uman și dispensar veterinar, bibliotecă, cămin cultural, ocol silvic.*

d) Cea mai elocventă descriere a localității Poiana Sibiului (jud. Sibiu) o realizează Viorel Bidian, în *Jurnal*: *Poiana este un sat mare de peste 1300 de case, multe foarte frumoase, adevărate vile. Acestea sunt ale oierilor bogați. [...] Aproape toate casele sunt destul de aspectuoase. Localitatea dă aspect de prosperitate, în ea fiind locuri cu apă captată pe conducte, câteva case au introdusă apă în ele. Există poștă, CEC, cofetărie, sală de festivități (petreceri, nunți etc.). În sat sunt 2-3 oameni care au construit pe lângă gospodăria lor săli de nuntă (am văzut și eu una, la un cetățean. Este de cca 30/15 m, cu mese lungi, bănci, postament pentru orchestră, tacâmuri, un fel de bucătărie pentru gătit mâncare etc.).*

Pentru perioada interbelică, RGPR 1930, vol. IX: 223 (ALR II. *Introd.*: 75) menționează 1224 de clădiri, iar în *localitate se ține târg săptămânal, duminica* (ALR II. *Introd.*: 67).

e) Potrivit RGPR 1930, vol. IX: 239, în perioada interbelică, localitatea Micăsasa (jud. Sibiu), avea 387 clădiri (cf. ALR II. *Introd.*: 82, nota 1), în textul *Introducerii* (p. 76) menționându-se și faptul că *de trei ori pe an, în Micăsasa se ține târg. Localitatea are primărie, post de jandarmi.*

În ALRR–Trans. *Date*: 162, se consemnează că în *localitate se află sediul consiliului popular comunal, școală de 8 ani, cămin cultural, bibliotecă, dispensar.*

f) Cimpa (jud. Hunedoara) este descrisă, în ALR II. *Introd.*: 314, în partea de *Jurnal*, astfel: *Cimpa, vechiul cătun al Petrilei, e în bună parte conservat ca înainte de invazia civilizației europene. Aceleași case răzlețe ca în alte părți muntoase, aceleași grădini mari îngrădite cu gard de nuije. Ba Cimpa pare mai arhaică. Casele sunt de bârne, adeseori nelipite, cu cheotori.*

⁸ De altfel, în *Nota introductivă* a editorilor din ALR II. *Introd.*, p. X–XI, se precizează: „Datele comunicate de informatori în legătură cu numărul locuitorilor și al caselor, precum și cele referitoare la compoziția etnică a populației sunt, de fiecare dată, controlate, în capitolul de note, prin datele comunicate în *Recensământul general al populației României (din 29 decembrie 1930)*, vol. II și IX, București, 1938, 1940, lucrare citată prin sigla: RGPR”.

În *Jurnalul* lui Viorel Bidian, descrierea este succintă: *Satul este de munte, dar cu casele grupate, multe de lemn.*

2.2.2. Locuitorii: număr, componență etnică, ocupații, situație economică

a) Scărișoara – Ghețar: Pentru perioada interbelică, Emil Petrovici amintește, în ALR II. *Introd.*: 44, de 5252 locuitori pentru întreaga comună Scărișoara. Pentru localitatea Ghețar, în ALRR–Trans. *Date*: 106, se precizează că locuitorii sunt în număr de 80, *toți români.*

Ocupația de bază a locuitorilor din această zonă montană este prezentată în ambele jurnale de anchetă astfel: *După câte am aflat, absolut toți moșii cutreieră țara cu ciubere. De după război, merg foarte mult în vechiul regat, până la Buzău. Fac vase pe gustul lor. Le numesc ca cei din vechiul regat. Așa, de exemplu, fac pútini pentru murat varza, înalte de 1^{1/2}. Sunt cerute mult. Firește, cuvântul „putină” nu se cunoștea înainte pe aici* (ALR II. *Introd.*: 50). În partea introductivă a ALR II: 46, sunt oferite mai multe detalii despre comerțul cu ciubere și despre situația materială a locuitorilor din Scărișoara: *Cei de pe Ghețar ajung până la Satu Mare, Carei, Zalău, Șimleul Silvaniei, Baia Mare, Baia Sprie, Lăpuș. [...] Nu toți moșii au însă „cócii” (cărute). Mulți dintre ei, mai săraci, încarcă vasele pe spatele cailor și le duc la târgul de la Vidra, unde le vând altor moși, adevărați angroșiști, care le transportă cu trenul până la Craiova, Galați, Constanța. [...] Și în Jurnalul lui Viorel Bidian, se consemnează că ocupația de bază a localnicilor este ciubărăritul, cu ciubere cutreierând toată țara; [...] în medie, 3-5 familii părăsesc satul, plecând mai ales în Banat. În ALRR–Trans. *Date*: 106, se mai precizează, pentru perioada anilor 70 ai sec. XX, că o parte din bărbați lucrează la întreprinderi forestiere sau la fabrica de butoaie din Gârda de Sus, dar și faptul că o parte din copii urmează școli profesionale sau licee la Abrud, Câmpeni, Arad.*

Din cauza altitudinii și a climei montane, cultivarea pământului și creșterea animalelor în zonă se fac în condiții dificile: *Agricultura se face foarte puțină la Scărișoara. Pământul e prea „pietros” și clima prea rece. În „holda” moșului abia crește puțină „sacără”, niște „picioci” (= cartofi – n.n. R. C.) și câteva fire de „câripă” (= cânepă). Arătura se face cu plugul de lemn, dispărut demult în restul țării⁹. La rândul-i, Viorel Bidian notează în Jurnal: terenul (aproape în totalitate fânaș, pășune și neproductiv) fiind în jurul gospodăriei. În afară de cartofi și ceva legume (ceapă, varză), nu se cultivă nimic (altitudinea fiind peste 1100 m).*

Potrivit anchetatorului pentru ALR II (*Introd.*: 47, cf. și Petrovici 1939: 111–115), *nici creșterea vitelor nu poate înflori în această parte a Munților Apuseni. Pășunile de pe munte sunt slabe, iar lipsa izvoarelor zădărnicește orice încercare de a face un păstorit mai intens, fapt confirmat și în Jurnalul anchetei pentru ALRR–Trans.: Vite nu-s prea multe, căci se face puțin fân, terenul fiind pietros.*

⁹ Informațiile sunt excerptate de către redactorii *Introducerii* la ALR II din studiul lui Emil Petrovici, *Folklor de la moșii din Scărișoara*, publicat în „Anuarul Arhivei de Folklor”, vol. V, București, 1939, p. 111–115.

b) Feneș: În ALR II. *Introd.*: 60, nota 1, se vorbește de 1294 locuitori, cu toții români, conform RGPR 1930, vol. II: 4–5. În ALRR–Trans. *Date*: 150, numărul locuitorilor este consemnat ca fiind în total 1218, toți români.

Ca ocupație de bază, locuitorii sunt plugari. Se duc, ocazional, pe la Alba Iulia, Sebeș și București (ALR II. *Introd.*: 55), pentru a-și comercializa produsele. Pentru perioada anilor 70 ai sec. XX, ani ai industrializării socialiste, în ALRR–Trans. *Date*: 151, se vorbește despre o diversificare a ocupațiilor: *Ocupația de bază a locuitorilor este agricultura, dar foarte mulți feneșeni sunt angajați la uzina chimică din Zlatna (peste 150), făcând zilnic naveta. De asemenea, în hotarul satului este o exploatare forestieră, la care lucrează 100-200 de muncitori din sat sau, cei mai mulți, din alte părți. [...] În Feneș nu se țin târguri, localnicii mergând cu produse de vânzare sau pentru a cumpăra altele la Zlatna, Alba Iulia, Meteș, Abrud, Teiuș. Majoritatea copiilor urmează școli profesionale și licee la Zlatna, Alba Iulia, Cugir, Geoagiu, pentru facultăți orientându-se mai ales spre Cluj-Napoca.*

c) Dobra: Conform RGPR 1930, vol. II: 232 –233, localitatea figurează cu 1671 locuitori: 1444 români; 84 unguri; 39 germani; 2 ruși; un rutean, ucrainean; 3 sârbi, croați, sloveni; un bulgar; 15 cehi, slovaci; un polonez; 15 evrei; 65 țigani; alte neamuri: 1 (ALR II. *Introd.*: 66, nota 1).

În ALRR–Trans. *Date*: 187, se precizează că este vorba despre un număr de 1810 locuitori, români, cu excepția câtorva familii de unguri și sași. De asemenea, Viorel Bidian, în *Jurnal*, vorbește despre componența eterogenă a populației (sunt stabiliți aici locuitori provenind din satele din jur, dar și din alte părți), fapt care a avut consecințe și asupra graiului dobrenilor, puternic influențat de limba literară.

Referitor la ocupația locuitorilor din Dobra, în ALR II. *Introd.*: 61, se afirmă că dobrenii sunt economi. Mulți dintre ei sunt, însă, meseriași. În *Jurnalul* pentru ALRR–Trans., anchetatorul notează că dobrenii se pretind orășeni, vorbesc cu o oarecare superioritate de cei din satele din jur. Nu sunt prea mulți dobreni care să lucreze la pământ, care să fie paori. În trecut erau foarte mulți meseriași (mai ales cizmari și tâmplari), acum bună parte din ei s-au angajat la diferite întreprinderi sau șantiere. Cu toate acestea, ALRR–Trans. *Date*: 188 completează: *Ocupația de bază a unei bune părți a dobrenilor a fost și mai este agricultura. [...] În prezent mulți bărbați lucrează la Deva și Hunedoara, făcând zilnic naveta, mai puțini, la Simeria sau Călan. În Dobra se ține marșea târg săptămânal, iar de vreo șase ori pe an, bălciuri. Vin aici cu produse de vânzare sau pentru cumpărături și locuitorii satelor vecine și chiar bănățeni, pentru a cumpăra porci. Majoritatea copiilor urmează școli profesionale sau licee la Deva, Hunedoara sau Ilia; la facultăți merg mai ales la Timișoara și Cluj-Napoca.*

d) Pentru Poiana Sibiului, în RGPR 1930, vol. II: 410–411, sunt consemnați 4678 locuitori: 4669 români; 2 unguri; 6 germani; un găgăuz (ALR II. *Introd.*: 75, nota 1).

ALRR–Trans. Date: 194 amintește de 3248 de locuitori, *români și vreo 50 de familii de țigani*.

În ALR II. Introd.: 67, se precizează că *creșterea oilor constituie ocupația lor de căpetenie. Cu turmele umblă toată Muntenia, Dobrogea, iar, după război, Basarabia și Ardealul. Copiii, la liceu, merg la Sibiu și Orăștie, iar, la universitate, la București și Cluj. Jurnalul lui Emil Petrovici aduce mai multe detalii, conturate cu mult talent narativ, referitoare la ocupația de bază a poienarilor, oieritul transhumant, în perioada interbelică: Comuna are 100.000 capete de oi, prin Dobrogea, prin toți munții, de la Dunăre în săcuime. Au avut înainte de război și 400.000. Oieri bogați, mândri. Toți au fost ciobani în tinerețe. Ori au moștenit averea, ori și-au făcut singuri niște oi și au devenit stăpâni. Mulți au copii la universitate. Turmele în Dobrogea, dar familia la Poiana. Au fânașuri, dar coșaii le vin de pe aiurea. Cumpără vii de la sașii din Dobârca, dar vierii sunt sași sau români din Dobârca (cf. ALR II. Introd.: 71).*

Despre oieritul în Poiana Sibiului, în anii perioadei socialiste, dar și despre alte ocupații ale poienarilor (agricultură, viticultură, comerț), vorbește și Viorel Bidian, în *Jurnal: A fost destul de greu de găsit informator bun, bărbații fiind ciobani, plecați la munte sau în alte părți ale țării (cei mai mulți în Banat, Crișana, prin Balta Brăilei etc.). [...] Au fost proprietari (mai demult) de sute sau chiar mii de oi. [...] În sat nu se cultivă decât cartofi și ceva ovăs, datorită altitudinii. Cumpără pâine sau bucate de la satele din vale, de la „coldani”, cum le zic ei. Mulți aduc cereale de la CAP-urile sau IAS-urile unde sunt angajați. Mulți cumpără struguri și-și fac vin, tot de la satele de mai la vale. Produsele de la oi (brânză și lână mai ales) le vând în orașele mari (București, Ploiești, Timișoara, Craiova, Sibiu etc.), în Poiana fiind destul de greu să cumperi 1-2 kg de brânză. ALRR–Trans. Date: 194–195 vine cu completări, datele suplimentare fiind consemnate în răspunsurile la partea introductivă a Chestionarului NALR: *Ocupația de bază a fost și mai este oieritul, deși acum au oi proprii mult mai puține. Mulți s-au încadrat ca ciobani la CAP-uri sau la IAS-uri, mai ales în Banat și Crișana, venind în sat doar pentru 1-2 săptămâni pe an. Multe femei (și chiar copii) pleacă vara acolo unde sunt soții lor. În sat, duminica, se desfac produse, mai ales legume, aduse din satele dinspre Sebeș, iar de trei ori pe an se țin târguri de țară. Mulți copii ai poienarilor urmează școli profesionale sau licee la Miercurea Sibiului, Deva sau Sibiu; la facultăți merg mai ales la București, Cluj-Napoca sau la Timișoara.**

e) Micăsasa: În ALR II. Introd.: 76, se precizează că localitatea are aproximativ 1800 de locuitori. *Pe lângă români, sunt și câțiva maghiari, aproximativ 20 de case, stabiliți mai recent.* Informația este nuanțată în nota 1, unde se consemnează numărul exact al locuitorilor, potrivit RGPR 1930, vol. II: 442–443, respectiv 1725 locuitori: 1453 români; 175 unguri; 15 germani; un rus; 2 bulgari; 2 cehi, slovaci; 12 evrei; 65 țigani. În paginile de Jurnal (ALR II. Introd.: 80), Emil Petrovici consideră că *oamenii au aerul mai sănătos decât în*

Oltenia. Copiii mai cu seamă, numeroși, sunt grași și frumușei. Probabil sunt mai bine hrăniți și îngrijiți.

În ancheta pentru ALRR–Trans., Viorel Bidian apreciază, în *Jurnal*, că populația este în proporție de cca 80% românească, restul fiind maghiari, iar ALRR–Trans. Date: 161 oferă ca date concrete 1801 locuitori, români, cu excepția a vreo 30 de familii de maghiari și a vreo 10 de țigani.

În ALR II. Introd.: 76, locuitorii sunt prezentați ca *agricultori și viticultori*. Legat de practicarea agriculturii și de creșterea animalelor în localitate, paginile de *Jurnal*, redactate de Emil Petrovici și cuprinse în ALR II. Introd.: 80–81, consemnează însă o realitate istorică și socio-economică din perioada interbelică mai puțin favorabilă pentru locuitorii din Micăsasa, români și maghiari deopotrivă: *Se plâng mult de comasare. Baronul Radák a luat sub pretextul comasării tot pământul bun din hotarul satului. Moșia și-a vândut-o Fundațiunei Bruckenthal de la Sibiu. Aceasta a parcelat pământul roditor exclusiv sașilor din Șeica Mică. Românii au vrut și ei să cumpere. Numai după război, sașii au vândut, de frică, o parte din pământ, micăsenilor.*

În urma comasării, au rămas fără imaș. Vitele le cresc în grajd, cu nutreț artificial. Au boi foarte frumoși, enormi. Principala bogăție a lor sunt viile. Grâu au așa de puțin, încât abia au găsit paie pentru saltea, ca să-mi facă pat.

Sărăcia e mare. Anul trecut n-au rodit viile. Cârciumele au bancrotat toate, și vreo două prăvălii.

Ungurii în sat au două biserici vechi (reformată și romano-catolică), ridicate probabil de nobilul proprietar al satului. Ungurii sunt venetici, foști biriși la curtea nobilului (vreo 20 familii). Sunt săraci. Fundația Bruckenthal nu le-a vândut nici lor niciun petec din pământul pe care ei l-au muncit. Totuși au o școală frumoasă, mult mai frumoasă decât cea de stat, care e într-o stare lamentabilă.

Pentru perioada anilor 70 ai sec. XX, ALRR–Trans. Date: 162 notează: *Ocupația de bază a locuitorilor este agricultura, ponderea principală deținând-o cultura cerealelor. Cresc și animale și cultivă viță de vie. Foarte mulți bărbați lucrează ca muncitori la Copșa Mică, Mediaș sau Blaj, făcând zilnic naveta. Până în urmă cu vreo 10 ani în sat se țineau trei târguri pe an. Sătenii vând produse și-și cumpără cele necesare la Blaj, Mediaș, Copșa Mică. Mulți copii urmează școli la Blaj, Mediaș sau Copșa Mică; la facultăți se duc mai mulți la Cluj-Napoca.*

Jurnalul lui Viorel Bidian surprinde și un aspect negativ al epocii, respectiv influența dezastruoasă a industrializării asupra ecosistemului din arealul Văii Târnavei Mici: *Țăranii se plâng că „accidul” de la Copșa Mică este cauza degradării masive a suprafețelor cu vii, a uscării pomilor fructiferi. Chiar sălciile și arinii de pe malul Târnavei, în apropiere mai mare de Copșa, s-au uscat, spun ei. Doar părul mai rezistă, dintre pomi.*

Negrul de fum, adus de vânt, contribuie și el, probabil, la aceasta. Cert e că oamenii își innegresc îngrozitor hainele când lucrează la câmp, mai ales la partea hotarului dinspre Copșa.

f) Cimpa: În paginile de *Jurnal* din ALR II. *Introd.*: 314–315, anchetatorul apreciază că *populația băștinașă românească a trăit viața ei proprie, neatinsă de freamătul bazinului minier și că, totodată, la Petrila (Cimpa) sunt români din toate colțurile Ardealului. Am întâlnit o maramureșeancă în portul de acolo. Sunt mulți de pe la Abrud. [...] Pe munții dintre Poiana și Petrila se întâlnesc ciobanii din diferite regiuni care înconjoară acești munți.*

În anii 70 ai sec. XX, când s-a desfășurat ancheta pentru ALRR–Trans., Cimpa avea, după ALRR–Trans. *Date*: 243, 2740 de locuitori, români, vreo 20 de familii de unguri și vreo 30 de familii de țigani.

Referindu-se la ocupațiile locuitorilor, dar și la caracterul lor, Emil Petrovici notează, în *Jurnal* (cf. ALR II. *Introd.*: 314–315): *Oieri și plugari, își vând produsele minerilor. Minerii, de câțiva ani, puțini. Cum minerii șomează de mai mult de un an de zile, criza se resimte puternic și la Cimpa. [...]*

Comerțul în bună parte e în mâna poienarilor. Curați, eleganți (în port poienăresc), sobri, inteligenți, cultivați: o admirabilă rasă de oameni. De aici până în Poiana (Șugag, Jina) e numai munte. Pe poteci de munte se circulă. Vara, oierii de aici cu cei mărgineni se întâlnesc. Chiar cu cei din vechiul regat au legături.

Anchetatorul face și referiri la moravurile locuitorilor: *În anii prosperi de după război, cimpenii nu și-au făcut nicio rezervă. Le place băutura și petrecerea. De când sunt fără bani, firește, s-au liniștit (ibidem).*

În *Jurnalul* lui Viorel Bidian, ocupația mineritului este semnalată din nou, revigorată în anii industrializării socialiste: *Cu foarte puține excepții, bărbații din Cimpa lucrează sau au lucrat la mină. Ocupația mineritului este confirmată și de ALRR–Trans. Date: 244, alături de aceea a creșterii animalelor, de cultivarea pământului și, sporadic, de pomicultură: Ocupația de bază a cimpenilor este mineritul și creșterea animalelor (majoritatea sătenilor au 1-3 vaci și câteva oi). Se cultivă cartofi și foarte puțin porumb; se fac și puține fructe (mai ales prune). Cimpenii se duc la târg la Petroșani, Pui și Hațeg. Copiii și-i trimit la școli profesionale și licee la Petrila sau la Petroșani.*

2.2.3. Date de ordin etnografic: portul locuitorilor

În *Jurnalul* lui Emil Petrovici, pentru câteva puncte de anchetă, aflate în discuție, se întâlnesc și aprecieri asupra portului din localitatea anchetată. Astfel, anchetatorul constată:

- În Dobra, localitate situată pe Valea Mureșului, *portul nu e românesc ca în satele vecine, spre miazăzi și la pădureni. Nici nu-și aduc aminte când a existat port național la Dobra. Sătenii au conștiință că sunt grăniceri și nobili. Acestui fapt se datorește că au părăsit demult portul românesc (ALR II. *Introd.*: 65).*

- În Poiana Sibiului, *portul se păstrează, dar fără opinci și fără căciuli (ibidem: 72).*

- În Micăsasa, de pe Valea Târnaviei, *portul românesc a dispărut la femei. Bătrânele îl mai poartă la sărbători, dar nu toate. Tinerele și duminica au foste (ibidem: 80), anchetatorul completând: La biserică am remarcat și câteva femei în*

port vechi, cu catrință la spate. Este o reluare a portului național, nu o păstrare a lui. Șorțul dinainte e mult mai colorat (stambă colorată) ca la cele bătrâne (ibidem: 81).

-Locuitorii din Cimpa, Petrila, și în port sunt conservativi. Numai opinci, iar femeile, cu broboadă albă (ibidem: 314).

3. După cum se poate constata din analizarea materialului cuprins în jurnalele de anchetă, datele de ordin lingvistic, urmărite cu predilecție în ancheta dialectală, sunt completate de cele de natură geografică, istorică și socioeconomică, specifice fiecărei localități, acestea contribuind la conturarea unei imagini cât mai exacte a arealului supus analizei.

Sub acest aspect, din compararea celor două anchete, efectuate la un interval de aproximativ 40 de ani, se poate observa o anumită evoluție a stării socioeconomice și chiar culturale a locuitorilor din așezările vizate, anii industrializării fiind benefici sub acest aspect (infrastructura, accesul adulților la muncă, în orașele industrializate, cu o posibilitate de deplasare sporită, precum și accesul mai facil al copiilor la educație).

Pe de altă parte, viața rurală tradițională suferă modificări majore, statutul țăranului aflat în contact cu mediul urban – navetist angajat la oraș sau mic comerciant – începând să evolueze spre acela al micului orășean (un exemplu este Dobra, Hunedoara). Astfel, unele ocupații tradiționale, întâlnite în perioada interbelică, sunt practicate, în anii 70, într-un cadru organizat (de exemplu, tâmplăria – cum e cazul locuitorilor din Ghețar, Scărișoara), altele, sunt pe cale de dispariție (de exemplu, cizmăritul). Tot în anii 70 ai sec. XX, anumite ocupații, dificil de practicat și abandonate, din această cauză (de exemplu, mineritul sau exploatarea forestieră) sunt reluate, prin sprijinul oferit de autorități și crearea unor locuri de muncă la care locuitorii au acces (de exemplu, mineritul la Cimpa, Petrila). Unele ocupații, precum oieritul, sunt practicate în alte locuri din țară, mult mai favorabile câștigării existenței (precum în cazul oierilor din Poiana Sibiului).

Desigur că sunt reflectate și unele efecte negative ale industrializării, cu impact asupra mediului și, implicit, asupra ocupației de bază a locuitorilor (cultivarea pământului, strâns legată de pomicultură și viticultură), cum este cazul localităților de pe Valea Târnavei, în apropiere de Copșa Mică.

În spatele anchetatorilor „în acțiune”, se pot distinge cu ușurință și „vocile” narative ale celor doi autori ai jurnalelor, care dovedesc, prin descrierile nuanțate și pline de culoare (mai ales în cazul lui Emil Petrovici), un talent literar remarcabil.

Precizăm totodată că informațiile oferite în lucrarea de față vor fi completate, într-un studiu ulterior, cu datele de natură lingvistică reflectate în cele două jurnale de anchetă, pentru punerea în lumină a dinamicii graiurilor și a schimbărilor din limbă, în intervalul de timp avut în vedere.

Bibliografie

- ADAM, Gabriela-Violeta, Veronica Ana VLASIN, *Anchetele dialectale din Țara Moșilor în perioada interbelică. Scărișoara (ALR II)*, în Rozalia Colciar, Adelina Emilia Mihali (eds), *In honorem Magistri Dumitru Loșonți – 80*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022, p. 59–77.
- ALR I/I: *Atlasul lingvistic român* publicat... de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I, de Sever Pop, Cluj, 1938
- ALR II/I: *Atlasul lingvistic român*, publicat... de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu–Leipzig, 1940.
- ALRM II/I: *Micul Atlas lingvistic român*, partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu–Leipzig, 1940.
- ALRR–Trans.: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, vol. I–IV, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, Editura Academiei Române, 1992–2006; vol. V, VI, de Dumitru Loșonți, Viorel Bidian și Rozalia Colciar, Grigore Rusu, Veronica Ana Vlasin, București, Editura Academiei Române, 2025.
- ALRR–Trans. *Date: Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania. Date despre localități și informatori*, București, Editura Academiei Române, 1992.
- BIDIAN, Viorel, „*Note, impresii*” – jurnal de anchetă, material inedit aflat în arhiva ALRR–Trans. de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca.
- Chestionarul Atlasului lingvistic român II*. Elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Emil Petrovici și editat, în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Universitatea din Cluj-Napoca – Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, Cluj-Napoca, [f.e.], 1988.
- Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, întocmit, sub conducerea lui Emil Petrovici și B. Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Petre Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, în „Fonetică și dialectologie”, V, 1963, p. 157–271.
- COLCIAR, Rozalia, „*Note*” și „*impresii*”: din jurnalul de anchetă al dialectologului Viorel Bidian, în „Fonetică și Dialectologie”, anul XLIII, 2024, p. 217–236.
- DUMISTRĂCEL, Stelian, Doina HREAPCĂ, Ion-Horia BÎRLEANU, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române, 1997.
- PETROVICI, Emil, *Folklor de la moșii din Scărișoara*, în „Anuarul Arhivei de Folklor”, vol. V, București, 1939, p. 111–115.
- PETROVICI, Emil, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*. Redactori: Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988.
- RGPR: *Recensământul general al populației României (din 29 decembrie 1930)*, vol. II și IX, București, 1938, 1940.